

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 4 / ÅRGÅNG 19 / DECEMBER 1944

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sida
<i>Adell, A.</i> : Tre små tidegårdshymner	2
—»— Kollektböner	6
—»— Rumskullahandskriften	91
—»— Nyutkommen litteratur	123
<i>Cnattingius, B.</i> : Sveriges Konsthistoria	46
—»— Bohusläns kyrkliga konst	130
<i>Johnsson, Inga</i> : 6 allm. svenska kyrkosångshögtiden	135
<i>Lindhagen, L.</i> : Båstad	61
<i>Lindquist, D.</i> : Om böneakten efter predikan	15
—»— Een Klage Psalm	51
—»— En psalmbok från 1600-talet	76
—»— Förarbetet till 1793 års handboks-förslag	117
<i>Lysander, A.</i> : Båstad	64
<i>Peters, K.</i> : Ecclesia orans	34
—»— Gregoriansk sång, förr och nu	77
<i>Peters, K.</i> och <i>Runbäck, L.</i> : Kompositioner och uppsatser av Albert Runbäck	67
<i>Rosendal, G.</i> : Den svenska tidegården	113
<i>Salvén, E.</i> : En förnämlig sakristia	10
—»— Ett tilltalande bisättningsrum	129
<i>Swenje, O.</i> : Förslag till psalmvalslista	43
Meddelande om Laurentius Petri Sällskapet	32, 55, 109
Meddelande om KSV	31

RECENSIONER

ANMÄLD LITTERATUR

	Sida		Sida
<i>Adell, A.</i> och <i>Peters, K.</i> : Den svenska tidegården	113	Bekännelseskriterna, Svenska kyrkans	123
<i>Askmark, R.</i> : Svensk prästutbildning	126	<i>Forkman, G.</i> : Gudstjänst och församlingsstyrelse	128

	Sida		Sida
<i>Giertz, B.</i> : Kyrkofromhet	128	<i>Lundin, H.</i> : Baazius' kyrkliga reformprogram	126
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Högmässan	128	<i>Nygren, A.</i> : Romarbrevet	124
—: De svenska gudstjänstböckerna	128	<i>Nystedt, O.</i> : När dagen börjar ...	128
<i>Johansson, N.</i> : Det urkristna nattvardsfirandet	125	<i>Odeberg, H.</i> : Korintierbrevet ...	125
<i>Jonæ, A.</i> : Hjulsjö kyrkas jubileumsskrift	55	<i>Olsson, B.</i> : Från Martin Luther till Lidman	127
<i>Lindblom, A.</i> : Sveriges konsthistoria	46	—: Anders Elfving	139
<i>Linderoth, Fr. och Nordmark, S.</i> : Den svenska kyrkan	128	<i>Roosval, J. och Gardell, S.</i> : Bohusläns kyrkor	
<i>Lindquist, D.</i> : Hovförsamlingens liturgiska tradition	127	<i>Rudberg, Y.</i> : Kyrkoåret	125
		<i>Strömberg, B.</i> : Magister Mathias och fransk mendikantpredikan	126
		<i>Wifstrand, A.</i> : Andlig talekonst	53
		<i>Vikrot, K.</i> : Rösten	138

ANMÄLD MUSIK

	Sida		Sida
<i>Andersson, R.</i> : Huru ljuvliga äro icke dina boningar	141	<i>Olson, D.</i> : Vid evighetens brunnar	141
<i>Arcadelt, J.</i> : O kom Guds Ande	140	—: Den signade dag	57
<i>Bach, J. S.</i> : Av djupets nöd	141	—: Du pärla skön	141
<i>Bruckner</i> : Helgonen	140	<i>Olsson, O.</i> : Tre bröllopspsalmer	140
<i>Buxtehude, D.</i> : Herzlich tut mich verlangen	111	<i>Roman, J. H.</i> : Partita c moll ...	111
—: Att du Jesu vill mig höra ...	111	<i>Runbäck, A.</i> : Modulationer	54
<i>Hammarström, H.</i> : Långfredag ...	140	<i>Salonen, S.</i> : Förlän oss Gud	140
Koralförspel från Sveriges stormaktstid	112	<i>Thyrestam, S.</i> : Tre motetter ...	112
<i>Lindberg, O.</i> : Gammal fäbodpsalm	142	—: Johannes såg så klar en syn	112
<i>Nyvall, J.</i> : Kärlek av höjden	112	—: O du vår Herre Jesu Krist ...	112
<i>Olson, D.</i> : Var hälsad sköna morgonstund	58	<i>Wikander, D.</i> : En jungfru födde ett barn i dag	141
		<i>Vittoria, Th.</i> : Hosianna	140

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 144 00. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller: Doktor **G. Rosendal**, Osby: Den svenska tidegården. — Docent **D. Lindquist**, Lund: Förarbetet till 1793 års handboks-förslag. — Kyrkoherde **A. Adell**, Söderköping: Nyutkommen litteratur. — Intendent **E. Salvén**: Tiltalande bisättningsrum. — Intendent **B. Cnattingius**, Linköping: Bohusläns kyrkliga konst. — Organist **Inga Johnsson**, Väröbacka: 6:e allm. svenska kyrkosångshögiden. — Recensioner. — Anmälan.

Bo Wedrups Orgelbyggeri

FIRMA ORGELTJÄNST

U p p s a l a

Linnégatan 5 a - Tel. 363 57

*Melodihänvisningarna*till varje psalm
gör den**GLEERUPSKA PSALMBOKEN**

värdefullare.

Begär prospekt.

C. W. K. GLEERUP, LUND

Doktors-**avhandlingar**

tryckas perfekt å

Skånska**Centraltryckeriet**

Grönegatan 14

Lund. Tel. **10275**

Goda idéer

TECKNING RETUSCH
KLICHÉER SKYLTAR

KÖHLERS KLICHÉ

Tel. 16734, 10842

Malmö ANSTALT
ST. NYGATAN 54

Den Svenska Tidegården.

Den svenska tidegården. Gleerups.
318 s. Pris 7:50, klotb. 10:50, rött
skinnb. 19:50.

När tredje upplagan av Veckans Tideböner nu utkommer, har den fått ett nytt namn, ett definitivt namn, som antyder att arbetet på dess fullkomning nått en viss, om än förmodligen icke definitiv, avslutning. Vi hava fått ett svenskt breviarium. När man tar fram de första tunna upplagorna av Veckans Tideböner från 1934 och bläddrar i dem, förstår man vilken utveckling som ägt rum på mindre än ett årtionde. Den är otrolig. Om någon förutsagt den, skulle han hava blivit beledd som en fantast. Och det är ju icke underligt. Den som tecknar dessa rader gjorde sin första bekantskap med tidegården någon gång omkring år 1925 i Engelholm, där Biskopen av Strängnäs, som då var professor i Lund, vid ett kontraktskonvent visade på ett häfte gregoriansk musik, Evangelisk Tidegård, på dåligt papper, bristfälligt tryckt i Tjeckoslovakien om författaren icke missminner sig. Musiken var fascinerande och den har aldrig sedan dess lämnat det medvetande, i vilket den fick insteg denna sensommardag i Engelholms kyrka. Biskop Aulén sade om versikeln i Completoriet, att den liksom saknade slut och öppnade sig mot evigheten och oändligheten. Det är ett kännetecken för all gregoriansk musik, som blir klarare ju mer man lär känna den. Men trots detta blev författaren oberörd av själva tidebönen som andaktsform, och det var först när han kom till Osby 1934 och stod inför uppgiften att göra Kyrkan i Osby församling till vad den bör vara, nämligen *Ecclesia orans*, som tidebönen kom till verklig användning. Sedan hava vi i tio år varje morgon läst Laudes och varje kväll sjungit Completoriet, alltid med samma stora tillslutning år ut och år in. Tidebönen är hos oss lika självklar som Högmässan. Därför hälsa vi denna upplaga med dess nya rikedom med särskild tacksamhet och glädje. Låtom oss nu först stanna inför det nya, som denna upplaga innehåller! Allt kan ej omnämnas, men det viktigaste vilja vi tacksam och med glädje framhålla.

Vad nu först beträffar tidebönerna för en vecka, så noterar man

till att börja med att söndagen fått två nya tider: Ters och Non. En dag har alltså full tidegård. Det är mycket glädjande, och man kan bara hoppas, att många präster vilja använda den i sin helhet, för eget och för församlingens bruk. Följande ordning kan föreslås: Matutin och Laudes som husandakt eller prästens enskilda andakt, Prim med söndagsskolebarnen, Sext med konfirmanderna efter Mässan, Non vid tretiden enskilt, Vesper på kvällen som husandakt, och Completorium i kyrkan. På stora högtidsdagar böra alla tider läsas i kyrkan. Vi ha försökt det i Osby och alltid haft folk.

Man observerar att Laudes och Vesper fått textläsning. I tidegårdens nya upplaga har överhuvud textläsningen fått ett stort utrymme, men detta lektionarium, som huvudsakligen ansluter sig till det i Evangelieboken befintliga, kan här ej närmare behandlas på grund av utrymmesskäl. Under veckan finna vi följande nyheter: Tisdagens och onsdagens Laudes hava fått nytt alternativ till hymn, och torsdagens Vesper en ny vers i hymnen.

I tidebönerna under kyrkoåret äro förändringarna störst. Först och främst är man glad över att alla Completorier nu äro på sin plats vid den vederbörande dagen. Någon förändring av vikt synas de ej hava undergått. Den gamla upplagan av Kyrkoårets Aftonböner kan alltså, liksom den gamla upplagan av Veckans Tideböner, alltjämt användas, vilket är en stor fördel. En liten detalj, som anmälaren med glädje stannat inför, är den sköna versikeln i 1. Vespern vid advent: »Drypen, I himlar, därovan...» De olika veckodagarna i advent hava fått var sin benedictus- och magnificatantifon. Alla O-antifonerna, även de två första, som tidigare saknades, äro nu med i Tidegården. Här, vid advent, märker man även att en ny och rätt ordning införts, så att tidebönerna komma i rätt ordning med lördagskvällens Vesper först. Denna ordning är emellertid icke konsekvent genomförd. För Annandag Jul, St. Johannes Ap. och Menlösa barns dag finnas anvisningar för ett officium. Trettondedagens Matutin och Laudes hava fått tre antifoner och nya hymner, en välkommen utökning av officiet på denna stora dag. Något av det mest glädjande är emellertid tidegården för förfastotiden, som nu införts och giver denna sköna tid i kyrkoåret dess prägel. Fastlagssöndagen har fått ett rikt officium, det samma gäller om femte söndagen i Fastan. Det är i denna del av tidegården, som vi finna den största nya insatsen. I förra upplagan gick man, bortsett från Completorierna, från »Trettonde-

dagen» direkt till »Fastan», som bara innehöll en Matutin och en Vesper. Att denna viktiga och sköna tid fått sitt uttryck i talrikare tideböner är som sagt kanske den största vinningen med Den Svenska Tidegården. Rogationsdagarna äro hågkomna med böner, men förmodligen har utrymmet icke tillåtit något utöver dessa. Vid Kristi Himmelfärds Dag finns det tre nya antifoner och hymn för Laudes och magnificatantifon. Pingst, tidigare mycket sparsamt behandlad, med blott Matutin och Completorium, har nu fått fullständig Vesper och hymn och benedictusantifon för Laudes. Heliga Trefaldighets fest har utökats med Vesper och i den följande veckan finna vi på torsdagen Matutin och Vesper för firningen av Kristi Lekamensfest. Kristi Förklarings dag har fått antifoner för Laudes och vesperbön. Ett stort antal apostla- och martyrdagar m. m. hava fått anvisningar och i en del fall ett officium mer eller mindre fullständigt. Tillägger man så, att Kyn-delsmässodagen erhållit anvisningar för Matutin och Midsommar-dagen en ny hymn, att apostladagarna fått första och andra Vesper, anvisningar för Laudes och benedictusantifon, att Martyr-dagarna begåvats med fullständig Laudes och Vesper, samt att det finns en förberedelse till Mässan och en form för tacksägelse med slutevangeliet efter Mässan, torde man hava påpekat de viktigaste utökningarna. Tyvärr är det icke möjligt att framhålla deras värde i detalj. Anmäla-ren kan endast intyga, att han under de två dagar han ägnat åt studium av denna härliga bok under jämförelse med den tidigare upplagan, varit fylld av utomordentlig glädje och tacksamhet i förening med den skönaste andakt.

Men en del anmärkningar kan man ju trots allt hava anledning att göra. Den väsentliga synes anmäla-rne vara denna: Varför har *Gloria Patri* ständigt upprepats? Kunde det ej förkortats till »Ära...» och »Såsom...» eller bara »Ära» eller såsom det förkortats i Laudes för Septuagesima? Därmed hade man sparat icke ringa utrymme. På detta kunde man då fått det enda man verkligen saknar, nämligen tideböner för Quatemberdagarna, som nu alls icke antytts. De äro dock dagar, som över allt, där liturgisk förnyelse är för handen, framhållas och betonas såsom viktiga. Anmärkningen nummer två gäller alla alternativ. De äro onödiga. De taga utrymme. De äro villsamman. Vi hava i Osby alltid använt alternativ II för psalmen i Completoriet på måndagen och nästan varje måndag sitter någon ovan och bläddrar hjälplöst i tideböns-boken och kan icke förstå var vi alla blev av, när vi begynte

psalmen. Helst inga alternativ. En tidebön bör ej begynnas med förklaringar och hänvisningar, utan bedjas direkt. Vissa hänvisningar äro för svåra. Så är t. ex. fallet vid lördagen före Advent, Vespurn. Där hänvisas till sid. 117 för antifonerna och till sid. 105 för psalmerna. Här borde, med iakttagande av den sparsamhet med utrymmet i de avseenden som ovan påpekats, antifonerna hava tryckts. På ett ställe har anmälaren funnit två betoningar, som han anser vara mindre välplacerade. Den ena vid Fastlags-söndagen, som ju icke inleder någon tid av vikt i kyrkoåret, men blivit begåvad med ett utförligt officium, medan Askonsdagen, som enligt anvisning på sid. 162 av ålder ansetts inleda Fastan, endast erhållit ett par böner. Nu begynner användandet av Fastans Completorium redan på Fastlagssöndag. Man kan här hänvisa till diskussionen Forkman-Malmberg i Svensk Kyrkotidning, där Forkman ju otvivelaktigt har rätten på sin sida. Den andra betoningen finner man bland apostladagar m. m. där St. Laurentius fått synnerligen stort utrymme, medan S:ta Birgitta lämnats utan större uppmärksamhet. Nu hava vi visserligen S:t Laurentiistiftelsen, som naturligtvis är tacksam för att kunna fira sin dag enligt Tidegärdens anvisningar, men vi hava också Societas Stae Birgittae. Anmälaren är medlem i båda och alltså opartisk. Och ligger det ej närmare till hands att fira S:ta Birgitta här i Sverige än S:t Laurentius? Och så till sist tvenne mindre anmärkningar: Det skulle varit en stor förmån om vi fått *Lauda Sion* som hymn i Vespurn vid Kristi Lekamens fest. I rubriken på sid. 151 står »Från och med vespurn före Septuagesima...», under det att vespurn kommer efter Completoriet och Laudes i texten. Vespurn synes böra hava första platsen. I detta stycke finna vi även på andra ställen smärre inkonsekvenser.

Men dessa anmärkningar äro icke så allvarliga, då man tänker på Den Svenska Tidegärdens många förtjänster. Till de redan nämnda vill anmälaren här slutligen foga följande. Den typografiska utstyrseln är mycket vacker och innebär ett klart framsteg i förhållande till tidigare upplagor. Man jämföre t. ex. sid. 101 i gamla upplagan och sid. 112 i nya! Även om man bortser från vignetten av Abrahamsson, som ju giver sidan dess särskilda skönhet, finner man att en större enhetlighet och konsekvens i stilen gör sig gällande. Formatet är något större och vackrare. Titelbladet är tryckt i rött och svart. Och själva utstyrseln är även vackrare än förr. Skinnbandet är synnerligen tilltalande. Abra-

hamssons vignetter öka ytterligare bokens värde. Man önskar bara att de kunnat vara talrikare.

Utgivarna äro värda stor tack. Varje brukare av tidegården har dem i tacksamhetens förbön och erinran vid bruket av denna sköna bok. Deras möda har varit ospard under år av arbete. Men den har ock varit rikt välsignad. Mätte denna välsignelse alltfort följa dem och deras verk.

Gunnar Rosendal.

Förarbetet till 1793 års handboksförslag.

Ett bidrag.

År 1792 kom K. Maj:ts beslut om revision av den gamla handboken, som brukats i den svenska kyrkan under ett sekel. Rikets konsistorier skulle insända tjänliga förslag, vilka voro avsedda att läggas till grund för handboksarbetet. Konsistorierna avgåvo sina yttranden på hösten 1792¹⁾. D. Helander har i sitt stora arbete om den liturgiska utvecklingen behandlat dessa betänkanden, som ge en värdefull inblick i tidens liturgiska situation. Handboksförslaget av år 1793 blev resultatet av det liturgiska reformarbetet.

Flera handlingar till handboksrevisionen ha emellertid förkommit. Från Karlstads stift finns sålunda intet bevarat. »Karlstads stifts konsistoriums arkiv gick förlorat genom branden 1865», konstaterar Helander²⁾. Man har sålunda ingen kunskap om, hur detta domkapitel eller dess ledamöter ställde sig till handboksrevisionen.

I Linköpings stifts- och landsbibliotek förvaras Olof Bjurbäcks autografbok³⁾. Här finner man några anmärkningar »wid Handboken». Dessa anmärkningar ha intet årtal. Men de utgöra kommentarer till de tio kapitlen i 1693 års handbok och ha synbarligen 1792 års handboksrevision i sikte.

Olof Bjurbäck hade redan 1781 blivit lärare i Karlstad. År 1787

1) Helander, Den liturgiska utvecklingen, I, sid. 68 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 66.

3) B 60.

utnämndes han till lektor i värtalighet och poesi vid gymnasiet därstädes. Denna befattning innehade han till 1801, då han blev kyrkoherde i Filipstad. Några år senare (1805) utnämndes han till biskop i Karlstads stift¹). Vid tiden för handboksrevisionen 1792 var Bjurbäck medlem av domkapitlet i Karlstad och hade sålunda att yttra sig i frågan om den nya handboken.

Bjurbäck synes ha spelat en betydelsefull roll i domkapitlet under sin lektorstid. Hans minnestecknare skriver: »Som Lector afgjorde i Dom-Capitlet hans yttrande nästan alltid beslutet, och hans Colleger kunde tryggt dermed förena sig»²). Om detta är riktigt, har man anledning att antaga, att Bjurbäcks anmärkningar till handboksrevisionen även gävo uttryck för domkapitlets mening. I varje fall äro dessa anmärkningar önskemål, framförda av en inflytelserik medlem i Karlstads stifts domkapitel.

Bjurbäck börjar sin kritik av 1693 års handbok med kapitlet om dopet. I stället för den gamla ingressen föreslår han, att dopritualet skulle inledas med en kort bön. Den har följande lydelse: »Säll är alt folk, hwilkets Gud Herren är! Ewige och kärleksrike Gud! vår Fader och Frälsare! Lofvad vare din outgrundliga vishet och nåd, att Du skapat människan af jord och gifvit henne en odödlig själ, hwilken Du genom din helgande ande vill föra till ewig sällhet och härlighet. Se med ditt förbarmande, Du alla Syndares Frälsare! på detta barn, som nu efter ditt nådiga löfte med dig får ingå det dyra förbund, genom hvilket Du låter det blifva en medlem i din församling på jorden och delagtig af de nådeskatter, Du genom blod och död oss Adams barn förvärfvat. Hör oss, milde Jesu Christe! för samme din förtjenst skull. Amen».

Dopritualet skulle enligt Bjurbäcks mening inrättas »i Conformité med det vid Communion». I överensstämmelse härmed har han också utformat inledningsingressen till dopets instiftelseord ur Matteus 28. I 1693 års handbok lyder ingressen: »Låter oss höra sielfwa instichtelseorden til then heliga Döpelsen etc». Bjurbäck föreslår: »Herren vare med Eder-Uplyfter edra hjertan. Låter oss tacka. Sannerligen är det tilbörligt etc. — Hvilken i den stund, då han skulle återgå up till sin Fader, gick fram för sina Lärjungar och sade: Mig är gifven all makt... och, si, jag

¹) Sv. biogr. lex., bd. 4, 1924, sid. 518 f.

²) J. Hammarin, Karlstads stifts herdaminne, I, sid. 79, jfr Sv. biogr. lex. 4, sid. 522).

är när Eder alla dagar intil werldens ända». Denna ingress bygger på nattvardsliturgien. I det följande utesluter Bjurbäck bibelordet Johannes 3:5, korstecknet med tvenne böner samt exorcismen. Johannes 3:5 är det kända ordet: »Utan att en varder född af vatten och Ande, kan han icke ingå i Guds rike». Efter dopets instiftelseord föreslår Bjurbäck i stället »som vid Nattvardsgång» sanctus: Helig, Helig, etc. Så följer Markus ev. 10. Fader Vår och Herren bevara etc. Fadderförmaningen vill Bjurbäck ha bort. Den »hörer ej till sacramentet». Däremot anser han, att fadderinstitutionen bör bibehållas. Den kan »hafva sin uppbyggelse».

Nöddopsritualet i 1693 års handbok var enligt Bjurbäcks mening allt för långt. Förmaningen och barnevangeliet borde utelämnas. Endast tron, Fader Vår och välsignelsen skulle läsas. Frågorna efter Fader Vår i kapitlet om judars etc. dop ville han stryka. De borde hellre insättas efter de tre trosartiklarna.

Av intresse är Bjurbäcks förslag om högmässans inledning. Den skulle börja med sång — en morgonpsalm eller en psalm »om Guds Ord». I handboken av år 1693 inleddes högmässan med confessio och kyrie. Bjurbäck motiverar denna nyhet med, att sången disponerar sinnet till andakt. Genom införandet av en ingångspsalm skulle också den olägenheten elimineras, »at folket med buller går in under Syndabekännelsen». Psalmen markerade gudstjänstens början. Här märker man en ny inställning. På 1600-talet ansåg man, att en psalm före syndabekännelsen fördunklade dess allvar. I upplysningstidens fromhetsliv avtrubbas syndmedvetandet.

Handboken av år 1693 innehöll även en psalmförteckning för kyrkoårets olika dagar. Denna förteckning utelämnar Bjurbäck. »Står där utan nytta och gör boken stor». Det fria psalmvalet hade tydligen vid denna tid stabiliserats. Bruket att »mässa» epistel och evangelium ville Bjurbäck alternativt behålla. Därbakom låg en stark svensk tradition. Däremot borde trosbekännelsen läsas. Att sjunga tron »skier utan andagt».

Formulär till tacksägelse över de döda och lysningar för brudfolk saknades i 1693 års handbok. Enligt Bjurbäcks mening borde ett kort formulär till tacksägelse över de döda föreskrivas, »at förekomma förargelse». Prästerna skulle härigenom befrias från tvånget att »rosa och berömma de aflidna». Även för lysningar föreslås ett bestämt formulär. I nattvardsmässan borde den längre

prefationen förbigås. Bjurbäck var tveksam, om distributionsorden skulle upprepas för varje nattvardsgäst. Denna upprepning »tröttar» prästen. »Dock torde vara betänkligt at ändra något härvid». Det var en gammal liturgisk fråga, som Bjurbäck här rörde vid. Den möter ofta i praxis under den föregående tiden. Man ville skapa en gemensam formel för hela duken av nattvardsgäster. Karl IX föreslår i sin handbok en dylik anordning.

Vigselritualet i 1693 års handbok kritiserar Bjurbäck skarpt. Den gamla handboken behöll här mycket »af den Påfwiske Smaken». Ritualet skulle ha en enklare utformning, ty vigselakten hade ej sakramentkaraktär. Enligt Bjurbäcks förslag börjar ritualet med frågorna. Därefter gives ringen utan föregående bön. Ringväxlingen i 1693 års handbok var ganska omständig. Det heter här: »Sedan sätter Brudgummen ringen på hennes vänstra hand, först på thet första fingret, så på thet längsta, och sedan på thet ther näst, och ther blifwer ringen». Bjurbäck ville för sin del utelämna flyttningen av ringen från det ena fingret till det andra.

Efter bekräftelseformeln följer i Bjurbäcks förslag Fader Vår, psalm och välsignelsen. Bibellektionen ur Matt. 19: Fariséerna kommo till Jesus etc., bönerna och brudmässan utelämnas. Brudtal borde förbjudas, menar Bjurbäck.

I kapitlet om barnakvinnors kyrkogång stryker Bjurbäck formeln »att lysa till bättring», som möter på slutet. Beträffande de sjukas själavård anser han, att inga formulär behövas vid sockenbud eller behandlingen av de svårmodiga. »Detta är ett ämne, som hörer till Theologia Ascetica och Causistica och bör ankomma på Lärares urskillning och skicklighet». Redan 1693 års handbok med dess stränga krav på uniformitet hade givit prästerna en viss frihet, när det gällde sjukritualets efterföljande.

Även begravningsritualet reduceras i Bjurbäcks förslag. Den långa förmaningen till folket och flera psalmer utelämnas. Lika så utmönstrar Bjurbäck några av Skriftens ord: Eccles. 11:3, Syrak 7:36—39, 38:16 etc. och Apokalypsen 21:8. Det sistnämnda bibelordet talar om de otrognas lott i den sjön, som brinner av eld och svavel, vilket är den andra döden.

Ritualet för beredelse av de dödsdömda borde enligt Bjurbäck göras mycket kort. »Nog af med förmaningen, bönen och någon tjenlig vers». Ty den olyckliga delikventen plågas av dödsfaran.

I kapitlet om litanian utesluter Bjurbäck det grekiska: Kyrie

eleison. Större delen av folket »veta ej hvad det betyder». Litanian bör inledas på följande sätt: Evige Gud! förbarma Dig! Herre, Herre, förbarma Dig!, Alsmächtige Gud! förbarma Dig!, Herre, hör vår bön, Herre Gud! fader och skapare, Herre Guds Son, verdens Frälsare etc., Se till att vi äre stoft — Skona oss milde Herre Gud.

Slutligen utmönstrar Bjurbäck ur 1693 års handbok turkbönen och den längre riksdagsbönen.

Ha dessa anmärkningar haft något inflytande på handboksrevisionen? Helander skriver: »Om situationen i Karlstads konsistorium, vars handlingar ju äro uppbrunna, är det dock icke möjligt att säga något. Det finnes dock ingen anledning att antaga, att konsistoriernas allmänna tendens hade brutits i Karlstad»¹⁾. Denna förmodan synes i huvudsak vara riktig. De flesta av Bjurbäcks anmärkningar förekomma i de konsistoriebetänkanden, som påträffats av Helander.

Så är t. ex. förhållandet med korstecknet och exorcismen i dopritualet. Önskemålet om en ingångspsalms i högmässan hade framförts av Lunds konsistorium²⁾. Formulär för lysning, som Bjurbäck yrkat på, infördes i 1793 års handboksförslag. Tacksägelseformulär för de avlidna upptogs dock först i 1798 års handboksförslag. Att den längre nattvardsprefationen utmönstrades i 1793 års handboksförslag var ett resultat av konsistoriernas kritik³⁾.

Bjurbäcks förslag, att utelämna brudmässan i vigselritualet gick icke helt igenom. Dock blev det enligt 1793 års handboksförslag möjligt att alternativt förrätta vigsel utan mässa. Ringceremonien, som Bjurbäck kritiserade, är också ändrad i 1793 års handboksförslag. Det heter här: »Sedan sätter Brudgummen ringen på thet Brudens finger, thet then skall sitta och tå thet sker, säger Presten etc.». Ringflyttningen är sålunda borttagen. Men även Schartau hade yrkat på en liknande reform⁴⁾. Beträffande brudtalen framhåller ärkebiskop Uno v. Troil i en redogörelse, att de allmänt »afstyrkes» i konsistoriernas kritik⁵⁾.

De psalmer och särskilt bibelspråk, som Bjurbäck anmärkt på

1) Helander, o. a. a. sid. 71.

2) Helander, o. a. a. sid. 226 f.

3) Helander, o. a. a. sid. 240.

4) Helander, o. a. a. sid. 82.

5) Helander, o. a. a. sid. 385.

i begravningsritualet, äro uteslutna i 1793 års handboksförslag. Även den grekiska formen: *kyrie eleison* föll bort — ett resultat av konsistoriernas allmänna kritik¹⁾. Ingressen till litanian, som i 1798 års handboksförslag har formen: *Evige, allsmächtige Gud, förbarma tig*, står kvar i 1811 års handbok. Den påminner om Bjurbäcks översättning.

Även Lunds konsistorium hade påyrkat, att turkbönen skulle avlägsnas²⁾. Den hade fyllt sin uppgift. Den långa riksdagsbönen är — i överensstämmelse med Bjurbäcks önskemål — utmönstrad ur 1793 års handboksförslag.

Av större intresse är emellertid ingressen till dopets instiftelseord med åtföljande *sanctus*. Bjurbäck ville här, såsom nämnts, omvandla dopritualet till en slags likhet med nattvardsliturgien. Någon påverkan på 1793 års handboksförslag kan man likväl icke spåra.

I 1799 års handboksförslag lyder emellertid ingressen: Uplyfter edra hjertan till Gud! Vår Herre Jesus Christus hafver then heliga Döpseln sjelf instiftat, tå han sade till sina lärjungar (Matt. 28: 18, 19). Denna ingress står kvar i 1811 års handbok. Helander anmärker om formeln: Uplyfter edra hjertan till Gud: »Dessa ord äro ju i och för sig icke nya utan förekomma sedan gammalt t. ex. i nattvardsmässan, men denna placering är ny i svensk tradition»³⁾. Likheten mellan Bjurbäcks förslag och 1799 års handboksförslag är här påfallande. Bjurbäck synes på denna punkt ha påverkat den liturgiska utvecklingen.

Det har sagts om Olof Bjurbäck, att han hade en »frigjord och liberal läggning». De sociala och ekonomiska frågorna fångade mest hans intresse⁴⁾. Hans förslag vittnar också i flera fall om en ganska radikal inställning till det liturgiska arvet. Det förkortade dopritualet visar detta. Handboksförslaget av år 1793 var här konservativare. Det behöll t. ex. korstecknet, bibelordet Joh. 3:5 och fadderförmaningen. Så är också förhållandet med vigselritualet. Här bevarade handboksförslaget det för många anstötliga bibelstycket ur Matt. 19 samt frihet att hålla brudmässan. Bjurbäcks förslag innebar en kraftig reduktion.

Troils handboksförslag av år 1793 hade en vida konservativare

1) Helander, o. a. a. sid. 284 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 284.

3) Helander, o. a. a. sid. 323.

4) Sv. biogr. X. 4, sid. 518 f., 523.

prägel än många av de förslag, som framfördes av andra ledande kyrkomän. Detta förslag var icke ett uttryck för Troils personliga uppfattning utan tog i stor utsträckning hänsyn till traditionen. Troil själv hade önskat en mer vittgående reform¹⁾. Även Olof Bjurbäck hade en radikalare inställning till det liturgiska arvet än 1793 års handboksförslag.

¹⁾ Helander, o. a. a. sid. 112 f.

David Lindquist.

Nyutkommen litteratur.

Det är högkonjunktur på den litterära marknaden. Strömmar av böcker överflöda på bokmarknaden. Skönlitterära verk uppnå jätteupplagor, och efterfrågan tyckes visa på en omätlig läslusta. Somligt är av verkligt värde, annat ganska värdelöst, sannolikt bara dagssländor; i dag i ropet, i morgon förgätet.

Också den religiösa och teologiska litteraturen flödar. På redaktionens bord har under årets lopp samlats en ansenlig myckenhet böcker. Åtskilligt har redan recenserats, annat återstår. Det har sparats för en kort sammanfattande översikt inför julen. Kanske något kan vara lämpligt att erinra om nu inför helgen, somligt kan törhända lämpa sig för julinköpet av den teologiskt intresserade givaren.

I inledningen till den av Samfundet Pro fide et Christianismo föranstaltade nya upplagan av *Svenska kyrkans bekännelseskrifter* (Diakonistyrelsens bokförlag 710 s., 10:— kr.) erinrar Dick Helander om att den första samlade upplagan av dessa skrifter, vilka skola äga normerande betydelse för kyrkans tro och förkunelse, utgavs år 1730 under konung Adolf Fredriks tid som ett uttryck för omtanke om rikets väl, och att en ny återgång till de skrifter, i vilka den kristna tron framlägges, nu är att skönja. Den nya upplagan är i huvudsak ett sammanförande till en volym av de översättningar, som under det sista årtiondet har utgivits separat och därtill har fogats nya översättningar bl. a. av Augsburgska bekännelsens apologi samt Konkordieformeln. I sitt nu-

varande skick ger denna vackra och vederhäftiga upplaga ett utmärkt och lättillgängligt tillfälle åt en var att skaffa sig en ingående kännedom om de för vår kyrka grundläggande skrifterna. Den borde finnas i varje pastorsämbete.

Det torde vara få präster i vårt land, som icke lystrade till, när det ryktades att ett nytt bibelverk var att förvänta under redaktion av professor Anders Nygren. Så stor som bristen i detta avseende varit inom vår kyrka och så stora, som de vetenskapliga forskningsresultaten varit inom de exegetiska och dogmatiska vetenskaperna under de sista årtiondena, måste det hälsas med den allra största tillfredsställelse, att en sammanfattande och översiktlig framställning gives inte blott i enskilda undersökningar utan i en sammanfattande *Tolkning av nya testamentet*. De första delarna av detta arbete, som blir av grundläggande och epokgörande betydelse ej blott för forskningen, men också för förkunelsen i vår kyrka, hava nu utkommit. Utgivaren: *Anders Nygren* inleder serien med en djuplodande kommentar till *Romarbrevet* (Diakonistyrelsens förlag 456 s. kr. 12:50) där han på det magistralt klara sätt, som utgör hans charisma, rödjer upp med gamla missförstånd, och leder in ej blott i Romarbrevets ofta svåråtkomliga tankevärld, utan också ger en bild av Pauli teologiska grundsyn i dess motsats å ena sidan till samtida tänkande inom den judiska och den hellenistiska världen, och å andra sidan till vår egen tids sätt att betrakta de religiösa frågorna. Den uppgift, som Nygren här har satt sig före har han utformat på ett sätt, som skapat ett, åtminstone för svenska förhållanden, helt nytt slag av bibelkommentar, där det atomistiska förfaringssättet får ge vika för en sammanfattande framställning. Med tillfredsställelse ser man att utgivaren själv också ämnar svara för tolkningen av Matteusevangeliet, som säkerligen i ännu högre grad än Romarbrevskommentaren kommer att bli av betydelse för den nutida förkunelsen i vår kyrka.

Samtidigt med Romarbrevskommentaren föreligger en tolkning av Pauli brev till Korintierna. Den är utgiven av professor *Hugo Odeberg*. I *Korintierbrev* (Diakonistyrelsens bokförlag, 455 s. kr. 12:50) har denne grundlärde forskare ett ypperligt tillfälle att ge en skildring av livet i de små hednakristna församlingarna i Akajas huvudstad knappt mer än tjugo år efter Kristi död. Det är av största intresse att se huru Paulus av de konkreta svårigheterna, som han mött i denna församling, finner anledning till att

belysa det kristna livets innersta väsen. För Paulus fanns det skriver en av Odeberg citerad kommentator »icke ett problem, hur konkret och jordbundet det än var som icke blev till ett fönster, öppnat mot universum och universaliteten. Alla ting betraktas ut från sin eviga källa, den Visdom och den Gudskärlek, som uppenbarat sig i den Kristus, vilken vill knyta människorna till deras egentliga liv». Därför få också dessa skrifter ett förblivande värde. Icke minst på det sedliga området. Här rödjer författaren också upp med mycken okunnighet i fråga om den rätta förståelsen av den paulinska uppfattningen. Redan till nästa år utlovar Odeberg en tolkning av Johannesevangeliet, som förvisso av många svenska läsare, som icke haft tillfälle att följa hans omfattande forskningar i fråga om det fjärde evangeliet, kommer att mottagas med tacksamhet.

Vid årets prästmöte i Lund hade preces, kontraktsprosten och docenten *Nils Johansson* framlagt en lärd avhandling om *Det urkristna nattvardsfirandet*. (Gleerups förlag, 321 s. kr. 8:50). Hans grundsyn på nattvarden är dess väsen av måltidsgemenskap och han exemplifierar detta med en detaljrik genomgång framför allt av Nya testamentets skrifter. Han sätter nattvarden i samband med den måltidsgemenskap som Jesus höll med sin lärjungakrets eller med publikaner och syndare från och med den stund, då han började sin verksamhet som den fördolde Människosonen. Avhandlingen ger många nya synpunkter på texter och situationer i Jesu liv och liknelser och låter den i förkunnelsen alltför mycket bortglömda gemenskapstanken framstå i nytt ljus.

Direkt i förkunnelsens tjänst står *Yngve Rudbergs* homiletiska utredningar av *Kyrkoåret*, (Diakonistyrelsens förlag, 360 s. kr. 9:50) samtliga tre årgångarnas högmässotexter behandlade med inledande korta översikter av texterna och därefter för varje text ett utkast till predikan. I den inledning, som författaren ställer före sitt opus, har han många och kloka ord att säga, både om förberedelsen och predikans utformning och utförande. Icke minst med hänsyn till de nytillkomna texterna har Rudbergs arbete mycket att skänka åt predikanten, icke minst åt den som länge stått i sin prästerliga gärning och har behov av att ständigt lära på nytt.

Den kyrkohistoriska forskningen har under den sista tiden fått en glädjande inriktning på svenska studieobjekt. En hel rad av förträffliga specialundersökningar ha framkommit, som kasta nytt ljus över förut dunkla punkter i vår egen kyrkas historia. Denna

inriktning på svenska studieobjekt, i hög grad stimulerad av förre professor Hjalmar Holmquist, har funnit ett stöd i den av hans efterträdare på lärostolen, Hilding Pleijel, grundade serien av Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia. I denna serie föreligga nu tre nya undersökningar från skilda epoker i vår kyrkohistoria. En lärdomshistorisk undersökning publiceras av *Ragnar Askmark: Svensk Prästutbildning fram till år 1700.* (Diakonist. förl., 377 s. kr. 7:50). Det är en intressant, ehuru i viss mån vemodig, historia om utbildningens vandring från domkyrkorna under biskoparnas överinseende och med fortsatt och långvarig praktiskt deltagande också i domkyrkornas gudstjänster, och till gymnasier, som sedan 1620-talet blevo domskolornas efterträdare och högskolor inom stiftet. Från gymnasier går vägen vidare till universitetet. Undersökningen ger också värdefulla inblickar i huru man under de behandlade århundradena sökte teoretiskt och praktiskt skola den blivande prästen.

Hans Lundin har gjort *Joannes Baazius' kyrkliga reformprogram* (Diakonistytrelsens förlag, 262 s. kr. 7:—) till föremål för en undersökning. Denne egendomlige och något orolige präst, (kyrkoherde i Jönköping, död 1649 som biskop i Växjö) förde en ganska hätsk strid med sina kyrkliga överordnade, starkt influerad av den tyska reformrörelse vars främste målsman var Johann Gerhard. Å ena sidan vänder han sig mot biskoplig och consistorial maktfullkomlighet och pläderar för det consistorium generale, som Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna ville se förverkligat såsom överhuvud för hela den svenska kyrkan. Å andra sidan opponerar han sig häftigt mot det tilltagande försöket att bruka kyrkan för rent världsliga uppdrag såsom att utskryva boskaps- och mantalslängder. Också för en reform av kyrkotukten har Baazius ivrat bl. a. för en medverkan från lekmännens sida.

I *Bengt Strömbergs* avhandling: *Magister Mathias och fransk mendikantpredikan* (Diakonistytrelsens förlag, 192 s. kr. 5:—) ges en intressant bild av svensk medeltida predikan. Detta område av vår kyrkohistoria är dess värre hittills mycket litet beaktat. Strömbergs undersökning sätter in på en period av så mycket större intresse, som det kom att domineras av den svenska sierskans, Birgittas, gestalt. Mathias var hennes biktfader, sannolikt från hennes giftermål, år 1316, och i varje fall vid hennes religiösa genombrott och kom med all sannolikhet att betyda mycket för hennes utveckling. Han utövade kontroll över hennes revela-

tioner, liksom han ock arbetade på att få dem erkända. Han dog under Birgittas vistelse i Rom omkring år 1350. Strömberg undersöker nu denne Mathias' predikan och dess beroende av dominikanska och fransiskanska förebilder, framför allt av franskt ursprung, såväl i fråga om materialet som också dess användning. Den väl skrivna, lättlästa avhandlingen ger god inblick i medeltida predikan och dess problem och kastar nytt ljus över den tid i vilken Birgittas uppenbarelser kommo till.

David Lindquist har i sin undersökning: *Hovförsamlingens liturgiska tradition 1614—1693* (Lunds universitets årsskrift, 51 s. kr. 3:—) framdragit en del nytt material, som kastar ljus över den speciella liturgiska tradition, som med utgångspunkt i Karl IX:s handbok för hovförsamlingen av år 1602, höll sig kvar vid det svenska hovet under nära hela 1600-talet, och som var av den art att en ålandsprost år 1650 måste varna sin sacellan för att införa ovanliga kyrkoceremonier efter slottskyrkan i Stockholm. Hovtraditionen tyckes ha varit präglad av reformert pietism med liturgisk asketism och kommunion förrättad privatim »i Wrår och Wincklar». Det starka inflytandet från Tyskland, förmedlat genom drottningarna, har sannolikt gjort det möjligt för denna hovtradition att med vissa modifikationer bevaras tills det på 1660-talet skedde en anknytning till den gamla svenska traditionen. Först genom Karl XI:s enhetsverk avslutades utvecklingen med uniformiteten 1680, varigenom dock icke skapades en fullständig likformighet med huvudstadens övriga församlingar.

Den lärde bibliotekarien *Bror Olsson* tecknar i sin bok: *Från Martin Luther till Sven Lidman* (Gleerups förlag, 185 s. kr. 5:—) gamla andaktsböckers historia. Man skulle önska att en modern människa, vars huvudsakliga litteratur är veckans nummer av *Veckojournalen* eller *Idun* eller andra alster av dagssländnatur, vilka rätt raskt hamna i sopnedkastet, finge denna bok i hand under någon period av sitt liv, då hon gjorde sig tid att läsa. Hon skulle få höra berättas om böcker, som legat solkade och med mörknade blad på hennes mormors byrå, postillor, andaktsböcker, som hon fått i arv, böcker som tålt att nyttjas, släktled efter släktled; vilket slitstarkt gods! Här får läsaren vara med om en inventering av den klassiska andaktslitteraturen, gjord med hänsyn till den svenska läsekretsen. Man häpnar över den seghet med vilken dessa andaktsböcker ha hållit sig kvar i den svenska »bokhandeln». Bara en sådan bok som *Kristens resa*, i sitt hemland,

England, den näst bibeln mest spridda boken, har omtryckts i Sverige 60 gånger sedan 1727, då den först översattes av direktören för Ostindiska kompaniet, Magnus Lagerström. Olsson drar fram många andaktsböcker av eljest okända män, som sprängt gränserna mellan folken och skapat en gemenskap av för varandra okända läsare. Här och var livas framställningen av intressanta notiser, så som när han erinrar om Elfving's omdöme om David Hollazius: Nådenes ordning. Han kallade den: Nådens oordning.

Med glädje ser man ett par nya upplagor av ett par för det kyrkliga förnyelsearbetet värdefulla arbeten. *Bo Giertz' bok Kyrkofromhet* (Diakonistyrelsens bokförlag, 211 s. kr. 3:75) och *Fred Linderoth och Sven Nordmark läsebok: Den svenska kyrkan* (samma förlag, 456 s. kr. 9:75) ha redan i sina tidigare upplagor här omnämnts och de ha synbarligen vunnit många läsare och säkerligen också många vänner, som med nöje och tacksamhet fördjupa sig i dessa goda arbeten också i deras nya upplagor, vilka omarbetats med hänsyn till de nya kyrkliga böcker, som vi fått.

I en lika vacker som lätthanterlig ny upplaga har även domprosten i Stockholm *Olle Nystedts betraktelsesamling: När dagen börjar* (Diakonistyrelsens bokförlag 490 s. kr. 7:50) utkommit. Den har redan hunnit bli allmänt uppskattad och vida spridd. Den nya upplagan utgör ett omtryck av de äldre och tarvar här icke utförligt omnämnande. En präktig julgåva.

Hänsyn till Kyrkans nya böcker har kyrkoherden *A. O. T. Hellerström* tagit i sina små skrifter: *Högmässan* (22 s. 50 öre) och *De svenska gudstjänstböckerna* av år 1942 (39 s. 1:— kr., båda Diakonistyrelsens förlag), små kompendiariska översikter av de nya gudstjänstordningarna och med en del historiska uppgifter om olika liturgiska moment. En lika nyttig som nödvändig hjälpkälla för undervisningen och för orientering över huvud taget i de nya ordningarna.

En utförligare överblick av dessa ting ger *Gunnar Forkman i Gudstjänst och församlingsstyrelse* (Gleerups förlag, 272 s. kr. 12:50). Den kyrkorättslärd utgivaren har här samlat ett mycket stort material, av stort värde för ett rätt bedömande av gudstjänsten och dess olika sidor, också de rent praktiska. Med den kyrkorättsliga kunskapen förenar han en lång erfarenhet i prästerlig tjänst. Allt detta har samverkat till att Forkman givit oss en handledning, som borde sättas i händerna ej blott på präster utan också på alla de lekmän, som ha med gudstjänst och för-

samlingsliv och kyrkostämmor att skaffa. Just beträffande gudstjänsten och dess yttre former har han många förträffliga och kloka råd att ge, även om man, naturligtvis, i åtskilliga punkter kan ha olika uppfattning, exempelvis i fråga om de liturgiska färgerna och deras fördelning över kyrkoåret. Men också för den som behöver föröka sina insikter i de kyrkligt-kommunala lagarna är Forkmans sammanställning förträfflig, inte minst på grund av författarens omfattande kunnighet i fråga om lagtolkning.

Slutligen må uppmärksamheten riktas på ett par på Diakonistyrelsens förlag utgivna antologier: *Vid gott mod*, en andaktsbok vid sjukdom och sjukvård, sammanställd av *Dick Helander* och *John Nilsson* samt *Ungdom*, en antologi av *John Nilsson* (den förre 216 s. kr. 3:75, den senare 220 s. kr. 3:75) båda innehållande bibelord, psalmer och andra dikter, korta kärnord och betraktelser och båda två utsökt vackert illustrerade med väl reproducerade fotografier. De äro ett par förträffliga presentböcker för den som söker något uppmuntrande och uppbyggande att skänka en sjuk eller en ung människa.

Arthur Adell.

Tilltalande bisättningshus vid Söndrums kyrka.

Det är ingen tilltalande syn att se död människas kista i väntan på jordfästningen stå inställd i en kyrkas redskapsskjul bland spadar, spett och undanslängda vissna begravningskransar eller bland vedstaplar och tomma tjärtunnor i en kyrkas vedbod. Bilden verkar måhända överdriven, men förf. kan intyga syn för sägen. Så har skett och så sker understundom ännu på landsbygden i de fall, där de kyrkliga myndigheterna icke ordnat med värdigt bisättningsrum beroende på gammal slentrian och brist på initiativ att bryta denna. Hur välgörande är det icke därför, när man såsom i Söndrum i Halland träffar på ett bisättningshus, som till planläggning och konstnärlig utsmyckning måste betraktas såsom något ganska enastående för svensk landsbygd.

I samband med en välplanerad utvidgning av kyrkogården uppfördes 1939 ett bisättningshus, som har erhållit en förnämlig gestaltning. Såväl kyrkogårdsutvidgningen som bisättningshuset ha

utförts efter ritningar av arkitekt Harald Wadsjö, Halmstad, vilka tillkommit i samråd med församlingens kyrkoherde Knut Peters.

Bisättningshuset utgöres av en rektangulär byggnad av tuktad granit och betong. Det är väl placerat på gränsen mellan gamla och nya kyrkogården. Ingången i västra gaveln har kopparbeslagna trädörrar. Innertaket är svagt välvt. I fonden ett altarbord av huggna granitkvadrar i kallmur. Av huggen granit är även dess skiva. Golvet av grovhuggna och pikhackade granitplattor.

Väggar och tak ha försetts med figurala och dekorativa målningar på puts av konstnären Erik Abrahamsson, Göteborg. Runt väggarnas nedre hälvt och under ett sicksack-band ett målat draperi, icke främmande för kyrkliga rum under medeltiden och senare. Övre delen av väggarnas ytor utfylles av figurala målningar. På östra fondväggen över altaret: Påskmorgonen. På vardera långväggen tre scener, på södra väggen och från öster: Johannes Döparen, som pekar på Kristus; Änkans son i Nain; Stephani stening; på norra väggen och räknat från öster: Kristus och Marta vid Lazari grav; Visa och fåvitska jungfrur; Simeons lovsång.

Valvet visar följande målning såsom ornering vid yttersidorna. Från en antikt formad skål utgå två S-formigt ringlande växtslingor, som i valvets hörn förbinda rundlar med figurscener och på långsidorna rektangulära inskriftsytor med varandra. De förra framställa i öster Kristus såsom den gode herden och Kristus ridande på en vit häst (Uppenb.-boken); i väster Lammet med segerfana och en vid ett kors knäböjande kvinnlig gestalt. Vid varje scen å väggar och valv finnas till motiven hörande bibeltexter.

Erik Salvén.

Bohusläns kyrkliga konst.

Bohusläns kyrkor bruka inte taga stort utrymme i uppslagsverk och översikter av svensk konst. Detta beror endast delvis på att landskapets kyrkomonument inte kunna taga upp konkurrensen med de västgötska, skånska och gottländska för att nämna de märkligaste. Delvis sammanhänger det nog med att denna bygd inte varit föremål för forskarnas möda i så stor utsträckning.

Nu har emellertid bristen på litteratur börjat avhjälpas. Det har framför allt skett genom påbörjandet av Sveriges kyrkors framställningar av Bohusläns kyrkominnen, som inledes med V. Hisings härad och dess kyrkor. Författarna äro Johnny Roosval och Sölve Gardell.

Av Bohusläns kyrkor är det blott tretton, som kunna räkna medeltida anor. Därmed menas, att de äga en helt bevarad medeltida arkitektur. De flesta ha smalare rakslutet kor, men några äro försedda med korabsid. Till den senare gruppen höra Bokenäs, Bro (fastställt genom utgrävning), Bärfendal och Skee. Till den förra räknas Ljungs gamla, Naverstad, Resteröd, Svenneby och Öckerö. Till dessa kunna läggas ytterligare två medeltidstempel, nämligen Marstrands franciskanerkyrka (starkt förändrad på 1800-talet) och Dragsmarks premonstratenserkyrka. Medeltidstorn har bevarats vid Grinneröd, Tegneby och Torsby. Det bör också tilläggas att de flesta 1700-tals kyrkor synas ha bevarat medeltida murar. Den vanligaste förstoringen av ett litet medeltidstempel bestod i förlängningen av korpartiet, som fick tresidig avslutning. Ett trettiotal kyrkor kunna på detta sätt hänföras till tiden bortom reformationen. Träkyrkor från denna tid ha också funnits. I källorna omtalas Sigurd Jorsalfars kyrka i Kungahälla och konung Håkan Håkanssons kyrka på Öckerö.

De mest givande medeltidsminnena äro otvivelaktigt dopfontarna, 34 till antalet. Den märkligaste finnes i Arnkil och utgöres av ett fyrkantigt stenkärl med en ornamentik, som försätter den ända ned i 1000-talet. Samma form går igen i Harestad, Kareby, Norum och Resteröd. De båda cylindriska fontarna i Stenkyrka och Valla ha en liknande dekoration som återkommer på en numera försvunnen gravkista i Brostad. En annan romansk grupp erinrar något om Hegwalds fontar. Hit höra Röra och Torsby.

De flesta fontar härstamma från 1200-talet och kunna samlas i olika grupper. Den första sammanhänger med den av Thorbillus signerade fonten i Rolfstorps kyrka i Halland. Stilen ansluter sig till den gotländska Calcariusgruppen. Björlanda, Solberga, Säve och Torslanda äro de bohusländska exemplaren. Ett sidoskott av denna typ finnes representerat i Jörlanda och Ucklum. En annan grupp (från 1200-talets senare del) utmärkes av rik figurskulptur och fot i form av en knippekolonn. Den omfattar Askum, Hede och Skredsvik. Några gotländska importprodukter finns också (Hålta, Tossene och därmed besläktade Mo och Teg-

neby). En enkel kittelform utmärker ett stort antal t. ex. Backa, Brastad, Bärfendal, Hjærtum, Romelanda, Stala, Svenneby och Västerlanda. En norsk typ företrädes av funtarna i Hogdal, Lommeländ, Lur, Tjärnö och Dragsmark. Denna typ tillhör 1300-talet.

Från denna och en något tidigare tid, en verklig blomstringstid för den kyrkliga konsten, kunna träskulpturerna hänföras.

Om man vill sammanfatta kunskapen om det medeltida Bohusläns kyrkokonst får man följande utveckling, som framställes i inledningen till det nyss utkomna bandet av Sveriges kyrkor.

Den tidigast fastställda konstverksamhet i landskapet är nordisk-anglosachsisk och dateras till 1000-talets slut och 1100-talets början. Tjörn och Inlands häraden äro huvudorten. Därefter följer absidkyrkornas tid på 1100-talet. Den stora konstblomstringen inträffar efter 1250 och betecknar en övergångsstil, som mot 1300 mognar till ungotik (Dragsmark och Marstrand). Stilen är norsk. Under 1400-talet slutligen tillkommo en del träskulptur särskilt altarskåp och krucifix.

År 1658 blev Bohuslän svenskt. Under detta århundrade hade en del kyrkor nybyggts såsom Bro, Hjærtum, Kareby, Ljungs gamla, Morlanda, Ytterby gamla, Mo och Kungälv, de båda sistnämnda av trä. Från en något senare tid och från 1700-talet härstamma ett stort antal stenkyrkor. De ha allesammans tresidigt kor och i regel valmat yttertak. Kor och långhus sakna gränsmarkering. Trätunnvalvet dekorerades i regel av målade bibliska scener, som ge rikedom och värme åt interiören. De gå väl samman med de figurrika altaruppsatserna, som också härstamma från denna tid. Som exempel kan nämnas Säve kyrka med målningar av Christian von Schönfeldt (1709), som blev västkustens mest anlitade kyrkodekoratör. Han började sin konstnärsbana i Göteborg, och flyttade senare till Uddevalla, sedan han övergivit lindansaryrket. Bland hans övriga arbeten kan nämnas Brastad, Bro, Svarteborg, Naverstad samt en altartavla i förstnämnda kyrka. Som förebilder till Sävemålningarna ha tjänat kopparstick i Lüneburgsbibeln 1672. En annan mästare, som också varit verksam i Säve, var Johan Ross i Göteborg. Kareby kyrkas takmålning har utförts av Lars Holm. I Öckerö kyrka har en annan Göteborgsmålare, Johan Liljedahl, varit verksam något senare. Helvetets fasor har han skildrat med våldsam intensitet. Uddevallamålaren J. H. Dieden har målat tak, predikstol, läktare och stolar i Bokenäs gamla märkliga medeltidskyrka. Från 1600-talet härstammar Kungälv's stadskyrkas

takdekoration av Erik Grijs. Ett 30-tal sådana kyrkor ha bevarats t. ex. Björlanda, Foss, Håby, Hålda, Jörlanda, Romelanda, Solberga, Spekeröd, Svarteborg, Säve, Torslanda, Västerlanda och Ökerö.

Största antalet kyrkor tillkom dock på 1800-talet, huvudsakligen 1840—1860-talen. Man kan i denna livliga byggnadsverksamhet se en direkt följd av den schartauanska väckelsen, som krävde större utrymme för menigheten. Denna tids kyrkor äro stora byggnader med absid i öster, som vanligen tjänar som sakristia. Ett torn i väster är försett med en låg lanternin. Fönstren äro stora, och taket är tunnvalft. Interiören är ljus och nykter. Den klara logiken i Schartaus predikokonst har fått ett klart arkitektoniskt uttryck. Bland de talrika kyrkorna av detta slag kan nämnas Bottna, Forshälla, Harestad, Kville, Lue, Myckleby, Näsinge, Strömstad, Tjärnö och Torsby. En mera gustaviansk utformning har Uddevalla kyrka, byggd 1811, samt Västerlanda. En grupp för sig utmärkes av ett tresidigt kor, som övertagits från ovannämnda 1700-talskyrkor. Sådana äro Herrestad, Hogdal, Högås, Kloredal, Krokstad, Lyse gamla, Långelanda, Norum, Röra, Sanne, Skredsvik, Tanum, Tossene, Ucklum och Valla.

Något senare kommer stilimitationernas tid. Början sker med romansk stil, som spåras i bl. a. Lane-Ryr, Stala, Torp, Ytterby nya och Ödsmål (1865—1866). Stilutvecklingen kan lättast studeras på tornmurarnas former. Efter de rent klassicistiska stildragen i Uddevalla och Tanum finner man en mera utpräglad Karl Johans stil med fyrkantiga lanterniner prydda med låga huvar t. ex. Lycke (1827), Långelanda, Myckleby, Stenkyrka och Valla. Efter 1840-talet blir lanterninens krön spetsigt, t. ex. Krokstad, Lur, Sanne, Tjärnö, Torp, Tossene, Ucklum, Ytterby och Ödsmål. Fram emot 1870-talet uppträda andra former, och lanterninerna försvinna.

En ny byggnadsperiod, utan sammanhang med den föregående, bryter in i början av 1900-talet med nygotiken. Materialet är tegel. Som exempel kan nämnas Kungshamn (1904), Ljung, Romelanda och Smögen. Flertalet nya kyrkor äro uppförda av den inhemska graniten, som ger sin stränga karaktär åt landskapet. Formerna hämtas i början från tegelgotiken, men en senare modern och lokalt betonad stil bryter småningom fram. Brastad från 1870-talet utgör en föregångare. Från senare tid ha flera arkitekter varit verksamma, t. ex. Adrian Pettersson (Fjällbacka, Grebbestad, Lyse-

kil, Svenneby), Sigfrid Ericson (Lyse nya) och G. Ljungman (Lommeland). Interiörerna ha i allmänhet samma karaktär som de schartauanska 1800-tals kyrkornas. Till dessa nya kyrkor komma ett stort antal kapellbyggnader, oftast av trä, som uppförts i de nybildade kustsamhällena. Bland arkitekter till dessa nya kapellbyggnader må särskilt nämnas Sigfrid Ericson (Hunnebostrand, Hönö) och K. Nordenskjöld (Djurhult, Krokstrand).

*

Det nu utkomna bandet av Sveriges kyrkor skildrar de sex kyrkorna i V. Hisings härad, nämligen Säve, Björlanda, Torslanda, Kärra, Backa, Öckerö och Hönö.

Av dessa kunna vi utvälja Björlanda som exempel på framställningens art. Den äldsta kyrkan var en enskeppig stenkyrka utan torn med rektangulärt långhus, smalare kor och troligen absid. Murarna i väster kvarstå ännu från denna kyrka. Rester av en medeltida målning framställande ryttare inkomponerade i cirklar ha framtagits på norra väggen. De dateras till 1200-talet liksom dopfonten av Thorbillus, som antages varit kyrkans arkitekt och byggmästare. Från medeltidens slut härstammar ett altarskåp, vars corpus framställer yttersta domen. En stor omdaning genomgick kyrkan under 1600-talets senare del. Då tillkommo altaruppsats, predikstol, läktare och en del prydnader. År 1734 revs det medeltida koret, och det nuvarande uppmurades i stället. Ett trätunnvalv uppfördes och dekorerades av Lars Holm. I senare tid (1914) tillbyggdes sakristia och vapenhus av sten, och 1936 genomgick kyrkan en grundlig restaurering och konservering. Denna historiska utveckling är rätt typisk för Bohuslänskyrkorna och upprepas i stort sett i Torslanda och delvis Öckerö kyrkor.

Det område, som hittills behandlats av Bohuslän, är inte ens 1/10 av hela landskapet. Under bearbetning och delvis utgivning befinna sig Inlands härader mellan Kungälv och Uddevalla. Det blir en stor generalmönstring av bygdens många kyrkor, deras inventarier och historia. När det stora verket en gång når sin avslutning blir det en oskattbar källa till kunskap och uppbyggelse. För ett litet land som vårt är det en stor prestation, och företagets ekonomi är också långt från lysande. Den behöver allt stöd den kan få, från enskilda och från socknarna.

Bengt Cnattingius.

Sjätte allmänna svenska kyrkosångshögtiden i Borås 1944.

»Välkomna, alla kyrkosångens utövare och vänner till inbördes givande och mottagande!» Denna uppfordrande hälsning stod att läsa i den inbjudan, som under mars månad 1944 utgick om sjätte allmänna svenska kyrkosångshögtiden i Borås. Att denna uppfordran till inbördes givande och mottagande verkligen vunnit gehör hos den stora skaran av kyrkosångens utövare och vänner i vårt land, därom äro säkert samtliga deltagare ense, nu när upplevelserna blivit minnen.

Värestaden Borås jävade på intet sätt ryktet om Sveriges regnrrikaste trakt. Vill man vara artig mot värdstaden, kan man ju rubricera vädret under högtidsdagarna såsom lätt höstrusk. Och kanske var det bäst så, ty annars hade de bakom lätta dimslöjor framskjutande, i höstprakt skogklädda åsarna kunnat fresta naturälskaren att råka i konflikt med musikälskaren. Borås är också skol- och garnisonsstad. Denna omständighet ställer under nuvarande förhållanden särskilt höga krav på dem, som haft att ordna med kost och logi för 1.600 personer. Men Reso hade klarat allt. Att sedan sömnen ändå blev minimal berodde på det rikhaltiga programmet, som ej tillät samtal sängerbröder emellan förrän ut på småtimmarna.

Kyrkosångshögtiden inleddes med gudstjänst i Caroli kyrka fredag kl. 13, och det förunnades Göteborgs stifts kyrkosångsförbund under fil. dr. Anrep-Nordin att intonera J. H. Romans psalm 112: »Säll är den, som Herren fruktar». Man kan tryggt säga, att i sopranernas första en aning tveksamma insats låg all den förväntan, som besjälade envar inför de kommande dagarnas upplevelser. I det efterföljande hälsningstalet utgick ordf. i Sveriges Kyrkosångsförbund, H. H. Biskop Bengt Jonzon, från orden i Psalt. 82:2: »Jag vill sjunga om Herrens nådegärningar evinnerligen; jag vill låta min mun förkunna din trofasthet från släkte till släkte» och formade utläggningen av denna text till ett program för allt Sveriges kyrkosångsfolk, ett program, vars första bud heter ödmjukhet inför den stora uppgiften. Detta innebär, att den heliga sången icke är konst för dess egen skull eller för den skapande och utförande konstnärens skull. Dess främsta uppgift är att förkunna Herrens nådegärningar till församlingens uppbyggelse. — Efter församlingssång predikade stiftets chef, H. H. Biskop Ljunggren i Skara. Med orden i Psalt. 96 som förebild bekände biskopen sin tro på den eviga musiken såsom det stora hjälpmedlet att tolka de himmelska mysterierna. — Lunds stifts kyrkosångsförbund utförde Romans psalm 46: »Gud är vår tillflykt». Som sig bör hade musiken vid denna första gudstjänst helt ägnats minnet av »den svenska kyrkomusikens fader» Johan Helmich Roman. Själva dagen för hans födelse 250 år tidigare inträffade ju den 26 okt. Med tacksamhet och glädje åhör man varje nytt ur glömskan framdraget verk av den store svenske mästaren. — Gudstjänsten

avslutades med *Te deum* och kort altartjänst. — Resten av dagen förflöt under trägna repetitioner av skilda körer på olika ställen i staden. På kvällen ägde den första konserten rum i Gustav Adolfskyrkan, och programmet upptog uteslutande verk från kyrkomusikens guldålder. Akustiken visade sig vara synnerligen fördelaktig, även då den rymliga kyrkan var fylld till sista plats. Och hur många kyrkor i vårt land kunna ståta med en musikäktare, som har plats för bortåt 900 sångare. Domorganist G. Arner, Växjö, inledde konserten med *Fantasi och preludium* i g moll av Bach. Man måste beundra hans förmåga att tillvarata de möjligheter, som instrumentet bjöd. Och sedan följde en mäktig körkonsert med verk av Tunder, Hammerschmidt och Bach, samtliga till orkesterackompanjemang. Det är ej för att göra männån mot de separata körer, vilka här uppträdde, som jag särskilt framhåller Borås Carolikörs utförande av Bachs *Magnificat*, utan därför att även orkestern i detta verk visade sig från sin fördelaktigaste sida. Ej underligt heller då den nu leddes av sin ordinarie dirigent, musikdir. V. Lundquist. Solopartierna i *Magnificat* sjöngos av Kerstin Torlind och Maria Ribbing (sopran), Birgit Schöldberg-Stenberg (alt), Olle Svensson (tenor) och Bernhard Sönnnerstedt (bas). — Konserten, som varade 2 tim. och 5 min., ställde ganska stora krav på åhörarens mottagningsförmåga. — Sent på kvällen följde Borås samfällda kyrkoråds supé på Stadshotellet för sånghögtidens särskilt inbjudna gäster och samtliga körledare, c:a 225 personer. Vi se i denna gästfrihet en hyllning åt alla de körledare, som genom samvetsgrant förarbete skapat förutsättningarna för kyrkosångsfestens genomförande.

Lördagen inleddes med morgonbön i både Caroli kyrka och Gustav Adolfskyrkan efter handbokens högtidliga morgonbön. I den sistnämnda kyrkan utfördes körsvaren av en kör ur Luleå stifts södra kyrkosångsförbund under ledning av musikdir. Simon Langebo. — Och så förgick åter en dag under flitiga repetitioner.

På eftermiddagen följde en musikgudstjänst om döden och de hädangångna, sådan den traditionsenligt firas på Alla helgons dag i Engelbrektskyrkan i Stockholm. Här om någonsin fick man verkligen bevis för *musica sacras* förmåga att tolka de himmelska mysterierna, ty något annat omdöme kan ej avgivas om Kriegers kantat »Den rättfärdige blir hädanryckt» och Bachs »*Actus tragicus*» samt det framförande dessa båda verk bestods. Och när församlingen gripen av tonernas budskap slutligen sjöng några verser ur sv. ps. 144, fick man en känsla av att vara bortom tid och rum.

På grund av den livliga anslutningen av sångare måste rikskören uppdelas på två grupper, av vilka den första omfattande c:a 600 sångare konserterade i Caroli kyrka på lördagskvällen. Tillammans med några separata körer framfördes här ett helsvenskt program med verk av bl. a. Widéen, Otto Olsson och Runbäck. Från denna konsert minns man särskilt Danderydskörens av verk-

lig liturgisk sångstil präglade återgivande av Runbäckes Mässa för bl. kör à capella. — Den andra gruppen av rikskören sjöng samtidigt i Gustav Adolfskyrkan.

Det vid alla sånghögtider återkommande stora samkvämet för samtliga deltagare hade förlagts till Älvsborgs regementes matsal och gymnastikhus. Från kasernvakten tågade gästerna med ärkebiskopen i spetsen mellan flammande marschaller och en pluton fackelbärare vid regementsmusikens toner upp till festsalen. Tack vare snabb och praktisk betjäning sutto snart samtliga deltagare bänkade kring de festligt dukade borden och läto sig den av lottor tillredda och serverade maten väl smaka. Regimentets överste, Gunnar Brinck, bjöd välkommen, och sen följde i snabb rad tal av ordförandena i våra olika kyrkomusikaliska sammanslutningar. Efter uppläsningen av ett telegram, som ingått från Konungen, följde Kungssången, och efter de tal, som höllos av gäster från våra nordiska grannländer, sjöngs respektive lands nationalsånger. Med vemod saknades dock den danske representanten.

Vid söndagens tidiga nattvardsgudstjänst i Caroli kyrka sökte sig ett glädjande stort antal kommunikanter fram till Herrens bord. Men nog skulle deltagarna fått ännu större behållning av den inbördes gemenskapen, om de tillsammans hade fått sjunga både introitus och det stora laudamus. Nu följdes den enklare formen för nattvardsgudstjänst.

I högmässan predikade H. H. Ärkebiskop Eidem i Caroli kyrka och H. H. Biskop Aulén i Gustav Adolfskyrkan. Tillslutningen var särskilt i den förstnämnda enorm.

Vid den nordiska kyrkokonserten söndag middag i Caroli kyrka fick man icke minst genom H. H. Biskop Jonzons kärnfulla tal om lovsången, som trots den fruktansvärda natten ännu ljuder för den, som har öron att höra med (Job 35:9—10), en stark känsla av det omistliga i nordisk gemenskap, det kristna arvet. I koret paraderade en fanvakt med de fem nordiska ländernas korsmärkta flaggor. — Då konserten i sin helhet radierades, torde dess program vara känt och avnjutet i vida kretsar av vårt land.

På söndagsaftonen hölls avslutningskonsert med samma program i båda kyrkorna av rikskörens tvenne grupper. I Gustav Adolfskyrkan sjöng c:a 900 sångare under ledning av musikdir. David Ahlén. Liksom vid föregående framträdande var programmet helt ägnat svensk tonkonst. Dock inleddes konserten med Preludium och fuga G-dur av Bach, som av musikdir. Jan Pontén, Norrköping, fick en behärskad och efter instrumentets resurser stiltrogen tolkning. Som omväxling till jättekörens jubelrop i Wikanders Adventshymn och Påskhymn sjöng Gävle Helga Trefaldighetskyrkas kör tre sånger à capella av Gottfrid Berg under tonsättarens ledning. Det avancerade tonspråket tolkades säkert och övertygande. I rikskörens sista avdelning kan man knappast mera tala om körsång, hur ypperlig denna än var. Det trefaldiga »Land, land, land (hör Herrens ord)» i Moréns botdagshymn klingade som

ett verkligt folkrop. Så ljöd också församlingssången — ps. 3:3—7 — i den sista lovpsalmen under denna högtid, utförd som vid ett par andra tillfällen i växelsång av menigheten med orgel, mansröster utan orgel, kvinnoröster utan orgel, menigheten åter med orgel och till sist alla med orgel och trumpeter och inspirerad av H. H. Biskop Jonzons ord om den glädje, vars motsats ej heter sorg utan — synd.

Denna andra rikskyrkosångshögtid under pågående världskrig var en även i yttre måtto glänsande fest, som bland sina deltagare räknade fem biskopar, två landshövdingar, professorer från Musikhögskolan och andra framträdande representanter för svenskt kyrkomusikaliskt liv. Man vågar också påstå, att vi här fingo höra det yppersta, som vår kyrkomusikaliska kultur kan bjuda. Men som starkaste intryck kvarstår dock minnet av ett inbördes givande och mottagande, som ej spärras av några gränser. Denna känsla torde också ha framstått som det dyrbaraste minnet för de nordiska gästerna.

Inga Johnsson.

Recensioner.

Knut Vikrot: Röstern, dess skolin- ning och vård. Förord av Joel Berglund, C. W. K. Gleerups för- lag, Lund.

Sällan äro väl meningarna så delade som när det gäller frågor angående tonbildning och röstvård. På detta område finnas kanske lika många åsikter som pedagoger, vilka ju ofta uppställt sina teorier på grundval av egna personliga förnimmelser och därigenom tro sig ha kommit underfund med pudelns kärna. Vad som emellertid passar en kan kanske inte vara lika lämpligt för en annan. Förutsättningarna för att någon skall kunna och få lov att ägna sig åt röstpedagogiskt arbete borde dels vara en grundlig kännedom om röstorganens byggnad och funktion

och dels ett finkänsligt öra, som är i stånd till ett »funktionellt hörande» d. v. s. att med hjälp av anatomiska och fysiologiska kunskaper omedelbart lokalisera ett tonbildningsfel. Tyvärr uppfyllas dessa krav inte överallt, och då blir också resultatet oriktiga diagnoser och behandlingar samt fördärvade röster.

I den första, teoretiska delen av sin bok ger Knut Vikrot en på samma gång klar, grundlig och detaljerad redogörelse för röstorganets och ansatsrörets byggnad och funktion. Framställningen, som utan att utelämna något väsentligt är ganska koncentrerad, åskådliggöres genom väl valda plancher. Med logisk skärpa granskas och jämföras kritiskt olika pedagogers och teoretikers uppfattningar och åsikter, mot vilka författaren där så behövs

kommer med tungt vägande och helt övertygande argument. Sålunda tar han ställning till och klargör bl. a. de så diskuterade frågorna om andningsstöd, struphuvudets läge, resonans och voix mixte. Knut Vikrot företräder uppfattningen, att »utgångspunkten för all röstskolning måste vara den täta pianotonen». Först när denna förefinnes, kan man genom en successiv intensifiering av glottisarbetet gå vidare till ett forte, sjunget utan varje ansträngning. Det centrala är struphuvudsfunktionens fullkomning.

Enligt denna princip ha de olika tekniska övningarna systematiskt samordnats i bokens praktiska del. Sålunda framlägges här hela lärogången från de första förberedande avspännings- och andningsövningarna och den första ton- och resonansbildningen fram till registeregaliseringen med svälltonsövningar på röstens hela omfång. Framställningen är så klar och tydlig, att envar intresserad med dess hjälp på egen hand torde kunna arbeta med sin röst. Särskilt värdefullt är att författaren kommenterar de olika övningarna och påpekar hur olika fel kunna uppstå och hur de kunna undvikas eller bortarbetas. Mot slutet av boken finnas upptagna övningsord samt mycket humoristiska ramsor av författaren Sigfrid Lindström.

Knut Vikrots arbete »Rösten, dess skolning och vård» bär vittne om ett kunnande, en pedagogisk talang och erfarenhet, som imponera. Sedda mot ljuset av den sunda uppfattningen i hans pedagogik te sig många hittills praktiserade metoder ohjälpligt distanserade. Denna bok har därför en oändligt stor uppgift att fylla. Må den komma i händerna på och begrundas av alla, som syssla med sång och talteknik. För såväl lärare som

elev bör den kunna bli till ovärderlig nytta och hjälp. Helt säkert kommer Knut Vikrot med detta arbete nu att uppmärksammas som en av de främsta och vederhäftigaste sångpedagogiska experterna i vårt land.

Jan Pontén.

*Bror Olsson: Anders Elfving.
Lund. C. W. K. Gleerups förlag.
1944. 214 sid. Pris 6: 50.*

Till sina många andra skrifter har Bibliotekarien Bror Olsson lagt en levnadsteckning av den kände väckelseprästen Anders Elfving. Elfving verkade förnämligast i de trakter, där förf. har sina rötter. Han är väl förtrogen med bygden. Med stor kärlek behandlar han sitt ämne.

Att helt redogöra för denna utomordentligt välskrivna bok skulle föra för långt. Av särskilt intresse är emellertid avsnittet om Elfving's predikan. Förf. vederlägger här Leufwéns tes, att den småländske väckelseprästen skulle räknas till de ortodoxa väckelsepredikanterna. Elfving framhöll nämligen bestämt, att Guds ord i en oomvänd lärares mun förlorade mycket av sin kraft — en uppfattning, som var utmärkande för pietismen. Liksom flera andra av tidens predikanter skrädde icke Elfving orden. De oomvända syndarna fingo hålla till godo med tillmälen såsom »fä», »åsnor», »svin» etc.

Elfving var icke en alltigenom självständig predikant. Hans lärofader var Peter Murbäck. Viktigare är dock hans beroende av den tyske pietisten Johann Jakob Rambach — en även i vårt land synnerligen uppskattad uppbyggelseförfattare. I vissa fall har Elfving nästan direkt plagierat Rambach och därvid icke använt

dennes till svenska översatta predikningar utan en tysk predikosamling — ett förhållande, som också observerades av samtiden.

På 1500-talet torde prästerna mestadels ha läst Olaus Petri postilla på predikstolen. På 1600-talet skrevo t. o. m. de stora biskoparna av tyska postillor. Och ännu på 1700-talet kan man icke tala om en självständig svensk predikan. Elfving — liksom flera andra 1700-talspredikanter — är ett vittnesbörd härom. Det innersta i predikan var då liksom nu predikantens personliga makt över sina åhörare. Även de lånade orden fingo i Elfvingens mun liv och blevo till väckelse.

Bror Olssons bok utgör ett intressant bidrag till den svenska pietismens historia. Man läser den fängslande skildringen med största intresse.

David Lindquist.

Musik.

Jacob Arcadelt: O kom, Guds Ande God. 4-st. bl. kör a cappella.

Thommaso Lud. da Vittoria: Hosianna, Davids son. 4-st. bl. kör a cappella.

Anton Bruckner: Om helgonen. 4-st. bl. kör a cappella. Nordiska Musikförlaget.

Den förstnämnda är en enkel homofon sats med mästarehandens prägel. En innerlig och ädel musik med budskap åt alla. Vittorias »Hosianna» borde kunna, om inte avlösa, så åtminstone alternera med Voglers på Adventsöndagen. Den är fylld av jubel och upphöjd glädje. Den sistnämnda hymnen om helgonen bär spår av sin upphovsmans fromma religiösi-

tet. Det är »Pangue lingua» som är försedd med svensk text av Birger Anrep-Nordin.

Sulo Salonen: Förlän oss, Gud din helga frid. El. kör a cappella.

O Jesu när jag hädan skall. Bl. kör a cappella.

Ur »Åtta små koralmotetter op. 6». Nordiska Musikförlaget.

Vad som förut blivit sagt om Salonens op. 6 gäller även här. Det är utomordentlig körmusik och kan icke nog rekommenderas.

Otto Olsson: Tre bröllopsånger. Sång med orgel eller piano. Nordiska Musikförlaget.

Häftet består av två originalkompositioner, Himmelske Fader, välsignelse vi nu begära och Välsigna, o Gud, det helga förbund samt koralen 232, som är satt med ett självständigt orgelackompanjemang. Det är god och lättfattlig musik, som verkligen kan sägas fylla ett känt behov. Något för alla bröllopsångare att beakta.

Hugo Hammarström: Långfredagen. El. kör a cappella. Nordiska Musikförlaget.

Är detta verkligen nyskriven svensk kyrkomusik? I så fall är det anmärkningsvärt att både den nya utvecklingen och renässansen för den gamla kyrkomusiken så spårlöst tycks ha gått kompositören förbi. Kompositionen säger mindre om långfredagen än om hur mycket ljuvliga ackord, det ändå finns. Särskilt när de få komma kromatiskt.

Reinhold Andersson: Hur ljvliga äro icke dina boningar. Bl. kör a cappella. Nordiska Musikförlaget.

En välklingande, ädel och ren kör-sats om också en smula ojämn i stilen. Men det är god nyttokonst och mycket användbar sådan.

J. S. Bach: Av djupets nöd. Kantat nr 38. Svensk version av H. Weiman. Diakonistypelsen.

Svenska utgåvor av Bachs kantater är en synnerligen tacknämlig uppgift. Må denna kantat följäs av flera.

Daniel Olson: Du pärla skön av himmelrik. 3-st. bl. kör a cappella.

—: *Låten eder uppfyllas av Ande. 4-st. bl. kör a cappella. Nordiska Musikförlaget.*

Den förstnämnda är byggd på Nicolais koral som framföres i kanon mellan yttersatserna. Satsen är fyndigt gjord och klingar bestickande. Den blev av prisenämnden vid »Kyrkosångsförbundets» pristävlan 1943 rekommenderad till utgivning.

Den andra belönades med andra pris vid samma pristävlan och hör till Daniel Olsons allra bästa och mest intressanta körsatser. Texten är Ef. 5:18—20. Den flyter fram i en ganska bred, svepande rytm, som låter en ana något av Pingstens Ande. Texten »Talen till varandra i psalmer» framföres rent recitativiskt. Men varför inte teckna den gregorianskt, då den ändå väl är tänkt att framföras så. Notvärderna, särskilt trioler-

na, bli lätt misstolkade. Slutet »Tacken Herren» tar upp samma fängslande rytm som begynnelsen. Det är en ganska svår sak, inte minst för dirigenten, men i hög grad rekommendabel.

Vid evighetens brunnar. Kantat på Allhelgonadagen. Texten sammanställd av sv. ps. 592:5—8; Uppb. 2:7, 19:7—9; Kol. 1:11, 12; 1 Petr. 5:10. Tonsatt för bl. kör, solo och orgel av Daniel Olson. Carl Gerhms Musikförlag.

Det musikaliska materialet till denna kantat är huvudsakligen hämtat från koralen 592. Solopartierna äro av recitativisk karaktär och bygger på kor. 140. Med Daniel Olsons kända förmåga har detta blivit ett stycke utmärkt musik, välklingande och tämligen lätt utförbar. Hans blida musa har inför detta ämne givit något av sitt allra bästa.

David Wikander: En jungfru fødde ett barn i dag. 4-st. bl. kör a cappella. Nordiska Musikförlaget.

Ett härligt bidrag till julmusiken! Psalmens första vers presenteras rent homofont och med en ypperlig harmonisering. I andra versen, som är något polyfon, ligger c. f. först i tenoren, går vid »Där fingo de höra ängelens ord» över i alten och utmynnar så i sopranen på »Stor fröjd åt eder bådär jag». Den skänker också stor fröjd vid åhörandet. Den tredje versen är också en präktigt skriven sats med många intressanta detaljer. Hela psalmen går även att utföra i första versens sättning.

Wikander har i denna komposition givit något av sitt allra bästa, som må anammas med glädje och tacksamhet.

Oskar Lindberg: Gammal jäbod-psalm från Dalarna. Orgel. Nordiska Musikförlaget.

Ett stycke äkta dalamusik. En enkel, trohjärtad och ovanligt skön melodi har här behandlats med kärlek och kunnighet. Det är O. Lindberg när han är som bäst.

G. Arnér.

Gunnar Rosendal: Lag och evangelium i C. O. Rosenii Beträktelser. Rätte lärare. IV. Pro Ecclesia, hft. kr. 7: 25, inb. kr. 9: 25.

Doktor G. Rosendahl har åter skrivit en bok. Mången läsare av hans tidigare böcker har efter läsningen känt sig uppfylld av en mycket stor glädje — och en mycket stor motsäggelselusta. Den som läser hans sista bok torde i allmänhet göra den erfarenheten, att glädjen alldeles tar överhand över lusten att kritisera.

Boken avser enligt författaren icke att vara litterär. Vilket icke hindrar, att den likväl har blivit även litterärt av hög klass. Den avser ej heller att vara en allsidig teologisk, kyrkohistorisk och dogmatisk studie. Vilket ej heller hindrar, att den har nära kännning med det teologiska problem-läget. Boken vill vara »kyrklig», varmed författaren tydligen menar, att den skall komma med ett budskap i den aktuella situationen i vår kyrka. Så inledes boken med en snabbteckning av det nuvarande kyrkliga läget. Dess främsta karakteristikum är den »allmänna likgiltigheten för själens frälsning». Därför är den stora frågan icke vilka metoder vi skola använda utan

i stället: Hur skola människorna upp-väckas till bekymmer om själens frälsning? Enbart liturgisk förnyelse hjälper inte här. Liturgien »drager ingen eller få till kyrkan. Den har sitt värde, sitt höga värde, men det ligger på en annan punkt. Den är icke missionerande. Den lockar ej till gudstjänsten. Den stöter i stället icke så sällan bort. Och häri ligger något sunt, hederligt och garanterat fritt från all humbug. Man blir icke populär genom liturgisk fromhet, man blir misstänkt. Det är en god probersten. Det befrämjar ärligheten. Det utesluter varje streber. Det kräver litet martyrsinne och en tro, som åtminstone äger någon mognad och fasthet. Liturgien känner inga publikdragande finter. Men den är heller icke i sig själv missionerande.» Det restaurerande och uppbyggande har haft sin tid och sin uppgift — författaren talar i mycket utifrån situationen i Osby — men nu är det det missionerande som tränger sig fram som den stora angelägna uppgiften. Carl Olof Rosenius »är den rätte mannen i denna situationen». Han är det därför att han som »en evangelisk profet» med utomordentlig klarhet och kraft låter allt i sin förkunnelse behärskas av den stora frågan: Huru skall jag varda salig? och av det starka svaret: Gud vare tack, genom Jesus Kristus.

Det är författarens avsikt att till läsaren förmedla C. O. Rosenius' brännande frågeställning. Han uppträder icke som en Roseniuskännare. Han är »bara en tacksam Roseniusläsare. Ja, gärna det: En läsare.» Det är icke minst denna författarens inställning till sitt ämne, som ger boken dess stora värde. Boken är ingen skrivbordsprodukt. Den är framsprungen ur författarens bön och meditation och hans eget frälsningsökande. Därför

blir boken en verklig vägledning icke blott för den som vill lära känna Rosenius' läroframställning utan också för den som vill ha förnyat ljus över sin egen frälsningsfråga.

Utän tvivel är emellertid även framställningen av strukturen i Rosenius' Betraktelser synnerligen instruktiv och lärorik. Det skulle föra för långt att söka ingå på en närmare granskning av i vad mån doktor Rosendal Lycakats giva en i allo riktig bild av Rosenius' teologi, ett företag, som också skulle överstiga anmälares förmåga. I stort torde inte vara mycket att anmärka. Från ytterst renlärt lekmanahåll har arbetet redan rönt livligt erkännande. Författaren har emellertid en viss förkärlek för en del teologiska termer, hämtade från skolastik, mystik och ortodoxi, vilka kan ske ibland på grund av den belastning, som vidlåda dessa termer, pre-disponera för missförstånd. (Exempel: substans, accidens, kvalitet, gratia inhabitans, imitatio Christi, unio mystica osv.) För den uppmärksamme läsaren torde det dock bliva klart, att författaren ibland härunder visar på stycken i läran, som försumrats och för litet betonats i förkunnelsen. Tydligt är likväl, att när doktor Rosendal vill klargöra, att Rosenius är en rätt lärare, han hellre söker efter överensstämmelser med fornkyrklig medeltida och ortodox teologi än med reformatorisk. Med glädje påvisar han uttryck, som skulle kunna förekomma hos en av fornkyrkans fäder eller som överensstämma med Tauler (citerad av Rosenius) eller återkomma hos ortodoxiens doctores. Däremot torde icke något glädjefullt konstaterande föreligga av någon överensstämmelse med Luther. Troligen fullföljer doktor Rosendal här ett program, som han i en tidigare bok formulerat så: Tillbaka till Thomas och skolastiken

och ortodoxiens teologer! Det må vara sant, att Rosenius har övertagit gods både från skolastik, mystik och ortodoxi. Men att helhetskonceptionen av hans teologi är grundmurat luthersk och att hela hans gestalt är ganska otänkbar och obegriplig utan Luther kan gott också få sägas, åtminstone en enda gång. Kanske anmälares får hysa den förhoppningen, att i serien Rätte Lärare omsider också kommer den makalöse evangeliske profet — därtill en sann doctor ecclesiae — som bar namnet Martin Luther? Den markerade skepsis mot modern Lutherforskning, som träder tydligt i dagen även i här anmälda arbete, synes inom den kyrkliga förnyelsen göra ett förnyat studium av Luther till en ganska trängande nödvändighet. Till samma glädje och uppbyggelse som studiet av Rosenius! Doktor Rosendals teologiska produktion torde nämligen enligt anmälares mening utgöra ett nyttigt memento, (man skulle kanske våga säga en fromhetens protest) gentemot den universitetsteologi, som, såsom fallet i stor utsträckning varit under avsevärd tid, levat avkopplad från kyrkans aktuella själavård. Den som kritiserar Rosendals teologi — och den kan naturligtvis kritiseras — bör alltid erinra sig, att den är framsprungen ur kyrkans nödläge, ur den nöd en pastor känner inför de många slutna hjärtanas mysterium. Den kyrkliga förnyelsen, som är och kommer att förbliva även en liturgisk förnyelse, rymmer inom sig alltför mycket av väckelsens ande för att kunna lättvindigt avfärdas med teologiska slagord. Doktor Rosendals sista bok är ett glädjande tecken på den djupa underström, som väller fram i den rörelse, som envist koncentrerar sig kring ord, bön och sakrament. Det är att hoppas, att boken skall ej minst

bland dem som bedja och arbeta i den kyrkliga förnyelsen ge starka impulser till ivrigt studium av Rosenius' Beträktelser, över vilkas rikedom på

tankar och andekraft man av doktor Rosendals kommentar bringas till ny häpnad och glädje.

Eric Nilsson.

Anmälan.

Med detta nummer slutar Svenskt gudstjänstliv sin nittonde årgång. Med glädje ser Red. tillbaka på de flydda åren under vilka det varit möjligt, att trots stora svårigheter dock genomföra tidskriftens program. En genomgång av de samlade årgångarna återupplivar minnet av de flydda årens många intressanta och för svenskt gudstjänstliv betydelsefulla händelser, som tilldragit sig.

Det skall vara tidskriftens syftemål att ännu ett år söka fullfölja det en gång uppsatta målet: att avspegla svenskt gudstjänstliv sådant det nu lever och att forska i det förgångnas historia.

Red. hoppas att därvid alltfort få påräkna en högt skattad medverkan av teologer och lekmän och uttalar sitt djupt kända tack för samarbetet under det nyss flydda året.

Den vädjar också till prenumeranter att stå den bi och att stödja den genom fortsatt prenumeration och att benäget värva nya läsare och prenumeranter.

Till C.W.K. Gleerups förlag, Lund, uttalas slutligen ett tack för ännu ett års välvilligt bistånd.

Arthur Adell.

Svenskt gudstjänstliv kostar för år 1945 kr. 4:50. Prenumeration sker enklast genom att insända avgiften å förlagets postgiro 30843.

OSKAR LINDBERG

Orgel

RRÖLLOPSMUSIK 2:—
 GAMMAL FÄBODPSALM
 FRÅN DALARNA . . 1:80
 MARCIA FUNEBRE . . . 2:—
 SONAT G-MOLL 3:50

Fyra orgelkoraler

(Tillägnade David Åhlén). . . . 2:75
 Gud ej sitt tryckta barn för-
 gåter (Sv. ps. 371)
 Jesus allt mitt goda är (Sv.
 ps. 122)
 Tänk när en gång det töc-
 ken har försvunnit (Sv.
 ps. 594)
 Heliga Ande, låt nu ske
 (Sv. ps. 129)

Kyrkokantat nr 1

För kör med orgel
 Klaverutdrag 8:—
 Körpartitur 0:60

Kyrkokantat nr 2

För kör, orgel, trumpeter och
 basuner
 Klaverutdrag. 10:—
 Körpartitur (under tryck-
 ning)
 Blåsarstämmor à 1:—

Lovsång ur kyrkokantat nr 2

För kör, orgel, (trumpeter och
 basuner ad. lib.
 Klaverutdrag. 3:—
 Körpartitur 0:50

NORDISKA MUSIKFÖRLAGET STOCKHOLM

Regeringsgatan 35 - Tel. 23 11 15

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
 för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

NYA VARVET
 Tel. Göteborg 29 12 60

Tillverkar kyrkoorglar.
 Utför alla i yrket förekommande arbeten.
 Innehar mästarebrev.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARENS FÖRENING.

Tillverkar piporglar,
 som utmärka sig för största hållbarhet
 samt god »orgelmässig» ton.
 Mångårig erfarenhet.

ORGELBYGGARE GÖTEBORG

Postadress:
 KOMMENDÖRSGATAN 12
 Telefoner:
 BOSTADEN 14 26 38
 FABRIKEN 14 93 38

A. MAGNUSSONS ORGELBYGGERI

GÖTEBORG PIPORGLAR

Telefoner:
 15 12 79, 16 59 29

SVENSKT
 KVALITETSARBETE

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation. Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bälgdrift utföres. Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.

HÖGMÄSSOPOSTILLA

Tredje årgångens texter
 under medverkan av präster i Göteborgs stift
 utgiven av

Kurt Nyström

12: 50, inb. 16: 50

HÖGMÄSSOPOSTILLA

Andra årgångens texter
 under medverkan av präster i Lunds stift
 utgiven av

Ernst Newman och *Alfred Wihlborg*

12: —, inb. 16: —

ANDERS ELFVING

En levnadsteckning

av

Bror Olsson

6: 50

KRISTENDOM OCH FARISEISM

av

Hugo Odeberg

3: 75

TILLBAKA TILL BIBELN

av

Hugo Odeberg

4: 75

FRÅN HELVETETS BREVSKOLA

Studiebrev om de bästa metoderna att föra
 en själ till förtappelse

av

C. S. Lewis

Företal av *Yngve Brilioth*

5: 50

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG, LUND